

ДРАГАНА ВУЈАКОВИЋ ДРАГЕЉЕВИЋ

ДЕСТРУКЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ МИТА У ПОЕЗИЈИ ЉУБОМИРА СИМОВИЋА

САЖЕТАК: У раду се осветљавају поступци деструкције и депоетизације националних, идеолошких и етичких митова у поезији Љубомира Симовића. Симовићеви поетички постулати (иронично-гротескни поетски дискурс, поступак дисторзије и онеобичавања, топоси рата, смрти и апокалипсе), доведени су, пре свега, у везу са поетском праксом српских експресиониста (Црњански, Васиљев), те се поезија овог песника изразитог „поетичког синкретизма” сагледава као вид реактуализације експресионистичке традиције, у новом духовно-историјском контексту српске књижевности друге половине 20. века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: савремено српско песништво, Љубомир Симовић, деструкција, гротеска, онеобичавање, српски експресионизам.

Од тренутка када се зачуо у српској књижевности, самосвојан и аутентичан песнички глас Љубомира Симовића до данас опстојава и одјекује као један од најснажнијих, упоришних стубова наше националне књижевности, културе и духовности.¹

---

¹ У богатој критичкој литератури посвећеној Симовићевом делу издвајамо: *Поезија Љубомира Симовића*, зборник радова, поводом књиге *Учење у мраку*, прир. Слободан Ж. Марковић, Задужбина „Десанка Максимовић”, Београд 1995; *Повеља*, тематски број часописа посвећен делу Љубомира Симовића, поводом примања „Жичке хрисовуље”, 1, 1996; *Пољед на две обале: о лирској и драмској поезији Љубомира Симовића*, зборник радова, ур. Јован Делић, Београдска књига – Центар за културу, Београд – Плужине 2010; *Песничке вершике Љубомира Симовића*, зборник радова, ур. Александар Јовановић и Светлана Шеатовић Димитријевић, Институт за књижевност и уметност – Учитељски факултет – Дуцићеве вечери поезије, Београд – Требиње 2011.

Песник, драмски писац, есејиста и прозаиста, академик, Љубомир Симовић се у свом дугом, богатом и плодном раду² окренуо, пре свега, сопственој традицији, животу и историји српског народа и из ње црпео „грађу” за своја дела. Колико је Симовићу блиска домаћа песничка и драмска традиција, као и савремена српска поезија, сведочи књига есеја коју је објавио у три издања, увек допуњена, под називом *Дујло дно* (1983, 1991, 2001). Изврстан есејиста и познавалац поезије, Симовић показује изузетан слух за песнике потпуно различитих епоха, сензибилитета и поетичких усмерења (од монахиње Јефимије, Филипа Вишњића и наше народне поезије, преко наше класицистичке и романтичарске традиције – Доситеја, Стерије, Војислава Илића, Ђорђа Марковића Кодера, Змаја, Лазе Костића, затим песника наше историјске авангарде – Винавера, Црњанског, Васиљева, до својих савременика – Миодрага Павловића, Бранислава Петровића, Алека Вукадиновића, Матије Бећковића, Милосава Тешића; уз приказе Стеријиног и Нушићевог комедиографског рада). Као песник, Симовић је могао врло емотивно да доживи и пренесе њихове стваралачке тежње, али истовремено критички врло објективно и дистанцирано да говори о њиховим дометима.

Дубока повезаност са историјом и традицијом свог народа одредила је и тематику његових драма, пре свега *Боја на Косову* и *Хасанаџинице*. Можемо рећи да је у њима Симовић превасходно песник, који је лирски драматизовао најболнија места наше историје. Исто онолико колико су његове песме испуњене драмским и драматичним призорима зла и страдања народа кроз историју, толико су и драме пуне лирског набоја и метафоричког замаха. То највише долази до изражаја у драми *Бој на Косову*, у којој Симовић реконструише средишњи мит српске историје, који живи и

---

² За шест деценија свог књижевног рада Симовић је објавио петнаест збирки поезије: *Словенске елеџије* (1958), *Весели гробови* (1961), *Последња земља* (1964), *Шлемови* (1967), *Уочи њрећих џејловова* (1972), *Субојца* (1976), *Видик на две воде* (1980), *Ум за морем* (1982), *Десеј обраћања Богородици Тројеручици хиландарској* (1983), *Источнице* (1983), *Горњи град* (1990), *Игла и конач* (1992), *Љуска од јајета* (1998), *Тачка* (2001, 2004), *Планета Дунав* (2009). Такође, аутор је четири антологијске драме: *Хасанаџиница* (1973), *Чудо у Шаргану* (1974), *Лујџује њзоришће Шојаловић* (1985) и *Бој на Косову* (1988, друга верзија 2002). У низу књига (које чине есеји, чланци, писма и разговори) критички се бавио актуелним друштвенополитичким темама: *Ковачница на Чаковини* (1990, 1991, 2004, 2008), *Галой на њжевима* (1994, 1997, 2008), *Нови галой на њжевима* (1999, 2008), *Гуске у маџли* (2005, 2008), *Обећана земља* (2007, 2008), *Тишаник у акваријуму* (2013), до најновије, *Жабе у реду њред њошквачницом* (2016). Објавио је и роман-хронику *Ужице са вранама* (1996, 2002) и дневник снова, *Сневник* (1998), који, као и песме и драме, показује тенденцију преплитања жанрова у његовим делима. Године 2006. Симовић је објавио збирку есеја о најзначајнијим српским сликарима и вајарима 20. века – *Чишање слика*, а 2016. путописну књигу *До Оба и Хуанџија*, којим потврђује своју несмањену интелектуалну радозналост и стваралачку виталност.

оживљава већ вековима, увек у новим, а суштински истоветним цивилизацијским околностима, сагледавајући кроз њега духовни идентитет нашег народа, све наше поделе, поразе и духовна посртања. Кроз метафорички богате монологе јунака, јасно је да Симовић укључује и савремени, односно универзални контекст, јер његов „бој на Косову” и даље траје, као вечна борба једног народа за духовни опстанак. Отуда и очита тематско-мотивска сродност ове Симовићеве драме са његовом поезијом, због чега је и „Молитва кнеза Лазара над косовском трпезом”, преузета из драме, постала саставни део његовог песништва.

У нашој књижевној науци било је довољно речи о Симовићевом „поетичком синкретизму”³, укрштању и преплитању „жанровских постулата поезије (лирике), прозе (епике) и драмских облика говора, дакле свих оних књижевних форми у којима се са изванредним успехом огледао и сам песник”.⁴ О жанровском померању и преплитању фикционалног и документарног дискурса у његовом делу сведочи и оригинална форма „сневника”, односно записа снова, које је песник бележио у дугом временском распону од 1961. до 1998. године, када је *Сневник* у целости и објављен.⁵ Писани нередовно, по „датумима” подсвесних импулса, ови записи сведоче о необичном процесу стварања између стварног и фиктивног, оностраног и ононостраног света, са ефектним „расплетом” буђења на крају. Често загонетни, упечатљиви и шокантни, садржаји снова наметали су се песнику као „најпречи посао”⁶, важнији од јаве. У својеврсном аутопоетичком коментару на крају књиге Симовић говори о техници записивања снова „што пре, јер се та пређа, иначе, на јави, расипала брже од дима”⁷, због чега је текстове и делове песама „које је сањао” писао одмах по буђењу, или ноћу, у кратким паузама између снова, на „опасном путу из сна у јаву”: „Можда чињеница да су неки стихови издржали и преживели то путовање из сна у јаву може да открије нешто о природи, карактеру и вредности језичких и песничких формула”⁸, рећи ће на крају књиге. Симовићева намера да оваквим записивањем сачува потпуну аутентичност снова свакако може да се доведе у везу са надреалистичком техником аутоматског писања, по диктату подсвести, али и са експресионистичким начелом дисторзије и гро-

³ Славко Гордић, „Поетички синкретизам Љубомира Симовића”, у: *Размена дарова*, Народна књига – Алфа, Београд 2006, 83–93.

⁴ Бојана Стојановић Пантовић, „Историја, мит, визија. Гласови праље и бога”, у: *Оштар уџао*, Агора, Зрењанин 2008, 11.

⁵ Љубомир Симовић, *Сневник*, Стубови културе, Београд 1998.

⁶ Исто, 149.

⁷ Исто.

⁸ Исто, 151.

теске, у опису зачудно-фантастичких слика сна. Тако у многим записима *Сневника* налазимо симболичке пројекције митских и архетипских мотива Ероса и Танатоса, које својом бизарношћу подсећају на експресионистичке текстове наших и европских аутора (Црњански, Тракл), указујући на преплитање различитих поетичких и жанровских постулата у његовом делу.⁹

Што се тиче Симовићеве поезије, она је, пре свега, заснована на нашој усменој, фолклорној баштини, коју песник преобликује и деконструише на специфичан хуморно-иронијски и пародијски начин.¹⁰ Наиме, поигравајући се преузетим фолклорним обрасцима народне поезије и предања, тужбалица, пословица, загонетки, клетви, молитава, Симовић их, поступком онеобичавања и парадоксалним обртом, актуализује, дајући им нова и неочекивана значења. С друге стране, у његовом песништву можемо препознати упливе неоромантичарске традиције, у реторичком патосу његове „светосавске поезије” и култу Богородице Тројеручице, као и елементе класицистичке поетике, који су у његову поезију доспели преко Доситеја и Стерије.¹¹ Поред свих ових утицаја, Симовић је у свој песнички говор унео и беспошtedни авангардно-критички однос према традицији и култури из које је поникао. Наиме, од почетка свог стварања профилисао се као песник изразите националне свести и критичког одређења, спреман да се суочи са најмрачнијим „подземљем” српске историје, колективним „подсвесним” и архетипским „пртљагом” српског народа, који вучемо кроз историју, и који нам отежава свако духовно и морално преображење и успон ка „божанској вертикали”.

---

⁹ О Симовићевом *Сневнику* писала је Бојана Стојановић Пантовић: „Текстуалност сна: *Сневник* Љубомира Симовића”, у: *Расјони модернизма*, Академска књига, Нови Сад 2011, 249–257; *Песма у њрози или њрозаида*, Службени гласник, Београд 2012, 130–134.

¹⁰ О „модерном упошљавању фолклора” у Симовићевој поезији писао је Јован Делић у тексту „Дијалогичност пјесништва Љубомира Симовића и усмјереност на говор другог”, у: *Песничке верџикале Љубомира Симовића*, зборник радова, 59–78. Делић указује да из дијалогичности Симовићеве поезије и усмерености на туђи говор произилази хибридикација и укрштање жанрова: „отварање према пјесми-причи-параболи, према прози и прозном ритму, према ’драми на длану’, према монодрами; отуда и вишегласна поема” (76). Такође, важна је и студија Снежане Самарције „Кратки говорни облици у поезији Љубомира Симовића” (у истом зборнику, 359–391), у коме говори о изразитом присуству, али и „својеврсном пародијском обрачуна с епским формулама” у његовом песничком делу, 376.

¹¹ О елементима класицистичке поетике у Симовићевој поезији видети текст Миодрага Матицког „*Исјочнице* и начела поетике Љубомира Симовића”, у: *Песничке верџикале Љубомира Симовића*, зборник радова, 237–258. Матицки овде помиње и друге утицаје и упливе романтичарског наслеђа (Његошев национални, патриотски патос; песме инспирисане делом Лазе Костића), потом народне поезије и усменог предања, као и хришћанског и светосавског наслеђа.

Његова поезија је сва од заоштрених контраста – између светлости и мрака, „горњег” и „доњег” света, некадашњих светосавских узнесења и духовних суноврата данашњице, између добра и зла, духа и тела, зверског и божанског у човеку: „На столу хлеб и вино, и јеванђеље, / а под столом стружу, гамижу, гребу, / рогови, зуби, канце, рачвасти језици...” („На столу хлеб и вино”). На путу, односно беспућу историје, путу до „небеске земље”, као да смо се изгубили – упозорава Симовић, враћајући нас извору – Савиним стопама и молитвама Пресвете Богородице Тројеручице, не би ли оживео замрли дух и сећање на оно што смо некада били, или је требало да постанемо. Уместо духовности и светости, народ се продао за „парче хлеба и тањир јаније” и „осим супе нема другог разлога ни циља”. Међутим, двосеклост Симовићевих стихова увек носи и политичку конотацију и „жаоку” уперену против власти и моћника који тргују и манипулишу народом:

За парче хлеба
и тањир јаније
неком да се продаш,
погано је.

Ал за тањир купуса
или бораније
неког да купујеш –
то је поганије!

(„У реду пред казаном јавне кујне на царини”)

Отуда критичко-полемички тон његове поезије најчешће произлази из готово драмског „заплета” и сукоба између обесправљеног, малог човека, убијаног ратовима, неправдом и бедом, и моћних „челника”, властодржаца који управљају њим:

Он не може, он не зна, он не сме,
он не уме, а другоме не да!

(„Челник”)

Док нама потопом прети свака кап,
и свака варница паклом што мучи и мори,
ни у потопу његова лађа не тоне,
ни у паклу његов кров не гори!

Нама се и врата којих нема затварају!

А њему се широм отварају!

(„Шапат о челнику”)

Иако понижен и вековима утамничен, са погледом преко решетака (низ песама на тему тамнице), народ у Симовићевој поезији уме да сања; „зна какве хлебове меси глад”, „у какве земље прозор зазидан гледа” и „шта лојаница, угашена, обасјава” („Тамница”). Управо су му земаљско страдање и мука отворили поглед ка духовном и трансцендентном свету:

Тражећи бога, бежећи од бога,
у страху од бога, са надом у бога,
о богу сам научио и ово:
за оног који у мраку проводи век
бог се пали шибицом, и сија!
(„Спремајући се да упалим петролејку”)

У антологијској, „златом записаној” песми, у којој проговара глас летописца – монаха једне манастирске ћелије („Запис златом”), налазимо мотив умноженог сна и жеље да је мучно земаљско страдање само сан и подсвесна пројекција патње која се једном мора прекинути:

И сневам да не постојим,
да ме то само неко сања,
да је близу зора,
и оном ко ме усну време је да се буди.

За Симовићеву поезију карактеристичан је веристички поступак огољавања животне збиље¹², који је најчешће израз свакодневне борбе човека за голи живот и опстанак, угрожен колико сталним ратовима, толико и ударцима разних домаћих „батинаша”. Притом, својеврсна каталожка набрајања и „попис” тривијалних земаљских ствари, свакодневних „потрештина” од којих се живи, тачније преживљава, осликава пад човека из духовног у голо материјално бивствовање. С друге стране, и још претежније, Симовић је у свакодневним, обичним стварима (као што су хлеб, со, кромпир, брашно, чорба...) тражио више, „одбегле” суштине у нашем обесмишљеном, духовно опустошеном свету: „Каца нам се расушила, бачва расточила, / брашно нам се убуђало, чорба прокисла; / раж нам се затравила, коса увашљивила, / вино се усирћетило, сирће изветрило” („Потомци Светога Саве”). Те привидно тривијалне теме о којима пева израз су потраге за духовним вредностима

¹² Уп. Часлав Ђорђевић, „Веристички поступак у песништву Љубомира Симовића”, *Повеља*, 1, 1996, 36–41.

живота, лишеног смисла и суштине: „питама – загледам – тражим: / овде, где се све једе, / има ли ичега / што храни?“ („Пазарни дан у Ужицу“); „освануће на трпези храна, / када опет со постане слана!“ („Кванташка пијаца“); „тешко нама ако није / овај кромпир варка која крије / нешто од кромпира хранљивије“ („Видик у слутњи“).

У вези са овим су и мотиви пијачних тегова, мера и рачуна (песме „На светоилињској пијаци“, „Репатица“, „Тег из Месопотамије“, „Мењачи новца“, „Последњи суд“), постављени као земаљски пандан Страшном суду који ће измерити све наше грехе:

Ако тако мере грехове јабука,
грехове грашка, злочине карфиола,
злочине закраних у јаслама, у штали,
како ће мерити нас, који смо клали?
(„На светоилињској пијаци“)

Го, ко на кантару седим на ледини,
а не знам ко ме мери,
коме,
којом мером,
на којој пијаци,
ни по чијој цени.

(„Репатица“)

Чест мотив у Симовићевој поезији везан је за женско начело очувања дома и огњишта, које за њега поприма значење светости. Она, по Симовићу, извире из самог живота и наоко малих, обичних ствари, у којима је срж и суштина постојања. Тако у песми „Мркла јесен“ слика жене – домаћице која у мраку и општем безнађу дува у жар пећи свога дома и на махове, „као свитац“, озарује таму, симболише последњу наду и тежњу да се сачува и „разгори“ угасла ватра и светлост живота. Сличну симболику светости дома носи и песма „Чудо у зими“, молитвом упућеном Богу и Светом Георгију, заштитнику, да се објаве „жишком у пепелу / усред мрколог мрака, / у зимској пустињи / димом из оцака!“ Жена у песми „Лонац на Јокиној ћуприји“, која својим лонцем може да нахрани „живе и мртве“, „свеце и грешнике“, „браћу и небраћу“, „слепе и видовите“, „богаље и крилате“, у стању је да измири и исцели читав зараћени и подељени свет. Исто тако, „шваља“ која дреши „мртве чворове“ и прикупља конач у клупче, не би ли једном почела да „пришива рукав за кошуљу, / браћу за рођаке, земљу за облаке“ (песма „Шваља“), симболише женски стваралачки принцип љубави и праштања, којим би се поново, након смрти, страдања и брато-

убилачког рата, могао обновити живот и успоставити поремећена космичка равнотежа: „Сунце се гаси. / Шваља пали лампу... Рађе-ни јунак / испушта мач и шлем, / а шваља узима / иглу и напрстак” („Вече”).

На други начин приказани су женски ликови „солдатуше” и „копилуше”, које се на свој начин боре против јаловости живота и нестанка, оличавајући начело плодности, чулности и рађања, насупротив деструктивном, мушком принципу смрти и рата¹³:

Ја свима рађам, рађам и дању и ноћу
рађам све, облаке, планине, реке
синове и кћери, мајке и мужеве,
...
Све што видиш на мојој сиси расте!

Каину рађам Авеља, Авељу Каина,
рађам и бога у облаку, и штуку у реци,
ако треба, и самог ђавола рађам,
рађам и свецу и грешнику, и црву и мраву,
...

нек је и зло,
                        само да није ништавило,
нек је и грех,
                        само не јаловина,
нек је и мука,
                        само не пустиња!
(„Копилуша”)

Темама, стилем и језиком Симовић се везује, пре свега, за свет свог завичаја, јер је завичај за песника израз изворности и непосредности света. Из оваквог става и поетичког опредељења произилази и дијалекатски обојена лексика, жаргонски језик његовог ужичког краја и привидна једноставност и „обичност” његових стихова, иза које се, најчешће поступком инверзије и онеобичавања, попут „дуплог дна”, отварају простори митског, архаичног и архетипског наслеђа наше културе: „Веристичка једноставност и непосредност постаје маска за митску димензију свакодневице, одвећ фрагментарне, противречне и претеће, или пак расапом захваћене...”¹⁴

¹³ Уп. Александар Јовановић, „Песничке вертикале Љубомира Симовића”, у истоименом зборнику радова, 24–26. О апологији жене и женског принципа у Симовићевој поезији писао је и Јован Делић у тексту „Поезија као негација усрећитељских пројеката и афирмација људских ’малих’ вриједности”, *Лейпциг Матинге српске*, октобар 2009, књ. 484, св. 4, 470–477.

¹⁴ Ч. Ђорђевић, нав. текст, 38.

Поступак инверзије у његовим песмама постаће „средство за оваплоћивање представе о амбиваленцији, смештеној у средиште многих ствари и појава”, „нека врста преокретања садржаја свакодневног живота”.¹⁵ Дobar пример за ово својство Симовићеве поезије је песма „Гозба”, у којој се земаљска гозба и трпеза претварају у „траг крвопролића” и „хрпу костура” поједених звери, које се уселавају у човеково биће и „једу га изнутра”. Обрнутим поступком (инверзијом), човек постаје жртва на тој великој животној гозби, у којој нас је сваким даном све мање, јер „црна рупа” смрти и ништавила на крају прождире све:

На столу остаје траг крвопролића,
из рогате лобање гледа нас црна рупа,
...
и све нас је мање на великој гозби,
– поједене звери једу нас изнутра.
(„Гозба”)

Описујући наоко обичне призоре из животне или ратне свакодневице, Симовић гротескним померањем значења и необичним поентирањем отвара дубљи, митски, религијски или архетипски слој поезије. Многе његове песме, на први поглед веристички једноставне, укључују и експресионистички искривљену и померену визуру у онострано и трансцендентно. Међу бројним примерима, навешћемо песму „Учитељица из Таора”, из збирке *Видик на две воде*. У њој је описан једноставан призор из ратног живота: четворица доносе тело мртве учитељице на вратима и та врата спуштају на земљу. Међутим, средишњи стих песме отвара бројна питања, која се до краја само умножавају, умножавајући и њена значења: „Та врата на земљи, / јесу ли то сада врата у подземље? / Да л то сад она / мртвим телом не да, ... мртвим леђима брани / нечистим силама / да отворе, / да провале та врата, / да из подземног сумпора и тмуше / изјашу на својим реповима...” Ослањајући се на народна веровања, митске и обредне представе о мртвима, Симовић у смисаоно средиште песме поставља врата и тело мртве учитељице као брану и међу између два света: подземног и надземног, између паклених, нечистих сила, покуљалих у рату, и живота, ионако угроженог ратним страхотама. Као да је сам рат покренуо те силе, а они невино страдали, међу којима је и учитељица из Таора, се и својим мртвим телима супротстављају злу да не надвлада.

¹⁵ Радивоје Микић, „Инверзија и лирски опис”, *Повеља*, 1, 1996, 18 и 28.

Готово читава песма грађена је у облику питања, којима Симовић отвара мноштво нових значења, потенцирајући управо сусрет различитих светова и сфера: добра и зла, живота и смрти, оностраног и оностраног.¹⁶

Тако се у његовој поезији укрштају и у исту раван доводе сасвим различите теме: митске, библијске, историјске, ратне, животне и свакодневне са универзалним и метафизичким.

Једна од опседивних тема Симовићеве поезије у целини (збирке *Шлемови*, *Видик на две воде*, *Игла и конач*, *Источнице*) свакако је рат и страдање малог, обичног човека на суровим ветрометинама Историје. Ову опседнутост ратом, с једне стране, можемо објаснити песниковим личним искуством и ратним сликама које је понео из детињства, али још више колективним „памћењем” свеколиког трагичног историјског искуства српског народа. „Песник се опредељује за истину коју о ’великој’ историји има да каже ’мали човек’.”¹⁷

Често и сами наслови Симовићевих песама, односно збирки (*Весели гробови*, *Уочи њрећих њејлова*, *Шлемови*), упућују на поступак деструкције и специфичан црнохуморни угао из кога Симовић сагледава живот, историју и човека у њој. Све је ту искривљено и изобличено до апсурда: „Војске чији се спискови преписују на крстаче” („Септембар”); командант који свечано ступа „у чизмама скинутим с мртваца” („Георгине”); „издајнице нам суде за издајства, / убице за убиства ... глава у торби / смеје се глави на коцу, / глава с коца / руга се глави на пању” („Судњи дан”). Народ у његовим „Стојковићима”, попут „веселих мртваца”, живи од ината („те вешај, те сеци, те кољи! / А ми живи”), „умирући од смеха” пред покушајима свих целата кроз историју да га поразе. Том народу умирање је постало свакодневни посао и „обавеза”, јер је вековима „умирати свико”.

Симовићеве песме „ругалице”, испеване у народном духу и тону, уперене су колико против политике и власти, толико и против моралне деградације човека и пука кога је та власт обликовала. Поред жестоке критичке ноте огољавања свих националних митова, слике страдања, колективног умирања и духовног затирања српског народа уносе и дубоко трагичну и песимистичку ноту у његове стихове.

¹⁶ О додиру светова и спајању различитих сфера, као једној од централних тема Симовићеве поезије, писао је Горан Радоњић у тексту „Структура Симовићевих пјесничких слика” (у: *Песничке веришкале Љубомира Симовића*, зборник радова, 143–160): „Код Симовића се увијек застаје на самом прагу, на самом уласку у онострано. Није, дакле, циљ да се види оно што, можда, стоји иза појавности, него да се фиксира мјесто, тачка, са које се отвара видик на двије стране, на „двје воде”, 156–157.

¹⁷ Саша Радојчић, *Једна њесма: херменеутички изгреди*, Градска библиотека „Карло Бијелички”, Сомбор 2016, 60.

Поступак депоетизације и разарања националних, идеолошких и етичких митова у његовој поезији свакако упућује и на поетску праксу најзначајнијих српских експресиониста (Црњанског, Васиљева, Растка Петровића), који су после доживљене голготе Првог светског рата својим стиховима „програмски” разарали дотадашњи естетизовани, ларпурлартистички или утилитаристички однос према националној историји и култури, установљен у нашој предратној књижевности.

Тако Симовићев иронично-гротескни и прозаични поетски дискурс, између осталог, има своје корене у „Видовданским песмама” Милоша Црњанског, као и у специфичном црнохуморном набоју Васиљевљеве ратне лирике (песме „У мраку”, „У колибама смрти”, „Јунаци”, „Хоћу”). Из тог угла, Симовић се може посматрати као следбеник критичког, активистичког експресионизма, који преузима и користи његове „омиљене” поетичке реквизите: иронију, пародију, гротеску, црни хумор, поетску фантастику, апсурд.

Најкомпактнија Симовићева збирка са ратном тематиком, која поставља рат као средиште, усуд и „стално место” наше историје, је збирка *Шлемови* (1967).¹⁸ Наиме, песме у овој збирци су нумерисане и без наслова (изузев последње три), тако да граде компактну целину/циклус, који се чита као поема о бесмислу сваког рата у историји: „Тај рат и поред свих географских или националних референци стоји изван историје; или можда – ако само мало променимо угао гледања – он је историја сама.”¹⁹ Насловна метафора шлемова, која се провлачи кроз целу књигу, постаје универзална метафора рата, ратне судбине и живота војника у рову, чија је „блиска будућност дубока пола метра”.

Стихови у збирци грађени су поступком мрачне ироније и црнохуморног, гротескног изобличења стварности у рату:

Ко је тај што ме стреља и коље
и чамов сандук брзо стреса
– док пада чађ на снежно поље –
за 70 кила меса?

...

Нит јесен лечи, нит рана срasta,
сви су ме редом клали и јели,

¹⁸ Уп. Иван В. Лалић, „Талент и зрелост”, у: *Критика и дело*, Нолит, Београд 1971, 184–190; Новица Петковић, „Између замисли и слике”, у: *Артикулација песме II*, Свјетлост, Сарајево 1972, 197–201; Сања Париповић, „Метричка структура *Шлемова* Љубомира Симовића”, у: *Песничке веришкале Љубомира Симовића*, зборник радова, 417–434.

¹⁹ Иван В. Лалић, нав. дело, 185–186.

врана на сувом костуру храста
добиће мозак мој у шлему, као у здели.

(IV)

И док им се лобање кувају, да буду
укусна храна за рођену груду,

док трубач цеди пљувачку из трубе,
сито гробље дрема чачкајући зубе.

(VI)

жена с брадавицом ко исисан црв
доји врану млеком црним као крв;

а жохаре људи једу, улов тих,
и бдију, да жохари не поједу њих.

(XVI)

Гротескна слика мртвих војника („Војници! Узмимо у руке своје одсечене ноге”, XIX), који се својим одсеченим ногама свете својим вођама, да би потом, по мраку, отишли „свако у своје гробље”, најснажнија је осуда рата, безумља и ништавила које иза њега остаје. Апсурд рата најчешће је представљен сликом гробља, које увек „сито” и задовољно „дрема чачкајући зубе”. То је једина истина и једина перспектива рата – гробље, смрт и пораз, јер победника и правде никада нема: „побеђује онај ко побије више”. Ни једном идејом не може се оправдати убијање и страдање народа, јер рат потиरे све вредности и извргава их у сопствену супротност – завичај претвара у гробље, победу у понижење – горка је истина коју на сатиричан и парадоксалан начин откривају и казују Симићеви мртви „јунаци”, ругајући се „победи” и „победницима” у рату:

И док ослободилац, већи од слободе,
кажипрстом ваздух око себе боде

хвалећи, занесен у говору над раком
што изгибосмо у обрачуну с мраком,

и док нас жупник узноси ка богу,
уз крст нам куја диже задњу ногу.

(VII)

Завичај ће (гини!)
у сунчани дан
дубоко у глини
да ти нађе стан.

Слобода ће (труни!)
да награди труд:
шлем да ти напуни
као ноћни суд.

(XVIII)

У контексту наше послератне експресионистичке поезије познато је колики је значај имала збирка *Лирика Ийјаке* и циклус „Видовданских песама” („Ода вешалима”, „Војничка песма”, „Химна”, „Гротеска”, „Наша елегија”, „Спомен Принципу”, „Дитирамб”, „Здравица”, „Вечни слуга”), у којем је Црњански, иронијским обртањем вредносног поретка, пародирао националне, родољубиве и историјске митове, гротескно и горко славећи гробље, вешала и смрт. Поигравајући се жанровима, у знак револта против рата, испевао је дитирамб роду који „весело мре”, оду вешалима, химну крви и здравицу смрти („Још је весео народ један / у крви, пепелу и праху”):

Да живи гробље!
Једино лепо, чисто и верно.
Да живи камен и рушевине!
Проклето што цвета у висине.

Ми смо за смрт!

(„Здравица”)

Из његових стихова проговорили су „мртви који пружају руке”, пркос и очај човека који је у рату „видео све” и изгубио све илузије о отаџбини и „славној прошлости”, у име које се жртвује народ:

Гладан и крвав је народ мој.
А сјајна прошлост је лаж.

(„Спомен Принципу”)

Окитиће мрамором сале
и спустити завесе жуте,
да лешине зидове не провале
и да ћуте!

...

Ах, све је то лепрш шарених тица,

победе горка сласт.

Отаџбина је пијана улица,

а очинство прљава страст.

(„Вечни слуга”)

Идући трагом Црњанског, Симовић на сличан начин врши превредновање и деструкцију традиционалних родољубивих жанрова и митова прошлости, певајући из обрнуте перспективе пострадалог човека, односно народа, који се и мртав руга смрти и својим крвницима. Обраћајући се свом роду, „суморном братству мрака и свеће од лоја” и домовини „великих плодних уста”, гласом разочараног и гневног војника обешеног у рату, он на крају „плази језик” читавом свету и свим светињама отаџбине која „прождире” своју децу:

висећи на бреси

изнад цвећа и стада,

обешен, плазим језик

већи од водопада.

(Шлемови, XVII)

Слично је и код Васиљева, јер је позиција лирског јунака (обичног војника у рату/рову), који се смеје и пркоси смрти, основа многих његових „антиратних песама”. У питању је, свакако, гротескни смех побуне и пркоса, али и крајњег очаја и немоћи човека да било шта промени. Смех је ту последња одбрана од бесмисла егзистенције, којом се умањује ужас смрти; нека врста апсурдне победе у поразу. На поетичком плану, оваква врста гротескног смеха у поезији ових песника пародира и депатетизује тему смрти и рата, чинећи је свакодневном, лако подношљивом „рутином” живота:

Хоћу да пођем бледом

мртвацу у рову,

и да се весео вратим;

...

па да се од смеха заценим

ко Бог, када је тајно

сков’о

од својих страсти људе.

(Д. Васиљев, „Хоћу”)

Први смо били тамо где се са смехом гине,
где је јаук песма уранка и смираја.
Цела поворка ведрих! И за нама хрпа је страве
подло пузала, и притајено,
и весело смо прошли крв и смрт и развалине.

(Д. Васиљев, „Вече на Сави”)

Перспектива Симовићевог лирског јунака-војника иста је као код Васиљева – рововски гроб („у рововима, непознати, туробни, / осуђени, презрени, кобни / чујемо увек хладан крик гробни” – Васиљев, „У мраку”) и видик омеђен жицама, који му „крати” поглед у небо („и жице нам погледе у небо крате. / Људи су у нама дубоко, дубоко скривени, / и не могу, / не могу, / не могу да се врате...” (Васиљев, „Жице”). Људско у човеку се заувек губи и нестаје, а „јунаци” се (опет поступком инверзије), претварају у „зверове” и „крвава чудовишта”: „Душа нам се болно од рова до рова вере. / И витлају се за њом крвава чудовишта” (Васиљев, „Јунаци”).

Проучавајући Васиљевљеву експресионистичку поезију у својим ранијим радовима²⁰, истакли смо да се у његовој „апокалиптичкој визији рата свет открива као паклени „отвор смрти”, који гута све пред собом, једна огромна празнина у којој нестају сви животи и све вредности, док се човек претвара у зверско и чудовишно биће, изобличено нагонима”²¹:

О, како смо страшни, непознати себи:
кличемо под страшним муњевитим треском,
и душа нам се у бедем црни упија,
и нема нам лека, смехом, грехом

(Д. Васиљев, „Јунаци”)

Певајући из перспективе мртвих и унакажених војника, Симовић на сличан начин пројектује мрачни, апокалиптички пејзаж смрти и пустоши рата. У XXII песми збирке језгровитим стиховима преноси осећај метафизичке језе, неизвесности и сталног присуства смрти у човеку („У уху ми ухода слуша све што чујем. / Из мог ме ока прати: куд путујем ... / На прагу, у ноћи, кад и Месец зађе, / рука светли ножу да ми грло нађе”), док је у XXIV дат апокалиптички доживљај ништавила и нестанка света, ужаснутог собом:

²⁰ Драгана Вујаковић, *Од крика до тишине. Песничтво Душана Васиљева између активистичког и айспиракционог експресионизма*, Академска књига, Нови Сад 2009.

²¹ Исто, 169.

Јер све ће се једном ужаснути без наде:
пустиња своје пустоши, громаде
ледених брегова свог леда и студи,
судија своје правде којом суди.

И, у очајању, да се ослободе
пустиња пустоши, рибњак своје воде,
дуња свог укуса, лед хладноће своје,
престаће једног дана да постоје.

Осећање метафизичке празнине и пустоши света након рата на најбољи начин изражава ХХI песма циклуса, која показује како се „освојени” свет у рукама победника, „јачих злочинаца”, распада и расипа, чинећи и неприкосновене „победнике без премца” „тек основом за прах”: „Основна вредност *Шлемова* нераздвојива је од тог виђења, од тог пејзажа бесмисла и пустоши који се увећавају са сваком победом. У рукама победника, уместо чврстих и пуних бића, остаје само прах; само претећа празнина одјекује пространствима света”²²:

Само тежину прашине мере сеоске ваге
по обалама труну плодови мора
и шуме се хладним ветровима надахњују.
Шта сад да почне наша рука, што сазда само прах?
(ХХI)

Збирка *Шлемови* се завршава и заокружује врхунском песмом „Путовање по доњим пределима Дунава”, која преузетим насловом и неком врстом слободног хексаметра призива дух Стеријиног мудрог, резигнираног родољубља у *Даворју*, којим се и овај песник, без икакве лажи и маске, обрачунавао са романтичарским националним идеализмом.²³ Завршни стихови Симовићеве песме одређују сличан однос према национу, у визији песника-путника и његовог мудрог песничког трагања за истином о свом народу, ма колико та истина мрачна, поразна и болна била: „потпуно очаран мраком, што гази воду и камен, / који мудро, без наде и маске, иде до самог краја, / са истином пакла и привидом раја”.

²² Н. Петковић, нав. дело, 201.

²³ Није случајно да је Симовић своју приступну академску беседу, одржану у САНУ 30. маја 1995. године, под насловом „Стерија међу маскама”, посветио управо Стеријиним делу као парадигми „скидања маске и образина” у време нарастајућег национализма. Вид. Миодраг Матицки, „Беседа о беседи Љубомира Симовића”, *Повеља*, 1, 1996, 104–106. Симовићева беседа објављена је у трећем издању његових есеја *Дуило дно*, Стубови културе, Београд 2001, 88–100.

Необична поетска фантазма (објављена у збирци *Уочи њих* *Њејлова*, под називом „Буђење у подземним касарнама”, а у каснијим издањима прерађена и прикључена *Шлемовима*) прати „дешавања” педесет година после смрти једног народа, односно нараштаја, који се „из туђине, сна или смрти” враћа у свој родни крај. Све је остало исто: живот се привидно наставља тамо где је стао и увек прекида новим ратом, са синовима и унуцима мртвих ратника. Тиме се прошлост, садашњост и будућност народа спајају у истој, непрекидној црти страдања, а тренуци „исеченог” живота између прошлих и будућих ратова испуњени су лажним надама да „гинути вреди”. Стара је истина да се историја понавља, само се вође смењују, „нов нових краљева ред”, и да у име „нових” идеја и идеолошке заслепљености народ вечито страда, нестајући „у туђину, сан или смрт”:

Пророци престоле скућили,
али ни ноћу не спавају:
од оног што су нас бичем учили
бичем нас одучавају!

Симовићеве песме, како смо више пута истакли, најчешће су грађене из перспективе колективног лирског субјекта, те из његових стихова и најбољих песничких остварења проговара „умножени”, колективни глас српског народа кроз историју.²⁴ И онда када је индивидуализован, тај глас преноси колективну свест и памћење трагичног историјског искуства смрти, које прети и опомиње да „зло не дрема”. Отуда у већини његових песама доминирају апокалиптичке слике зла, које не јењава и које се и даље слуте, као у песми „Пророци на Косову пољу”:

Кажу нам будите потпуно спокојни,
чуде нам се зашто се забога плашите,
кажу нам да то нипокоју цену,
кажу да то неће, да не сме, да не може бити.

Кажу нама,
који знамо
да је већ било.

Апокалиптичке сенке зла и несреће надвијају се над народ, који се по мраку историје креће као по „доњем свету”, „кроз не-

²⁴ Уп. Слађана Стојановић, „Умножени глас. О песничком субјекту у поезији Љубомира Симовића”, *Повеља*, 1, 1996, 47–51.

видљиво село, невидљивим путем, / преко невидљивог моста, невидљиве воде, / невидљив гавран нада мном гракће у лету” („Погибија капетана Шуљагића”).

Топос апокалипсе, као један од кључних у песништву експресионизма, у Симовићевој поезији доживљава специфичну трансформацију. Наиме, библијске слике и симболику потопа и судњег дана („Судњи дан”, „Огњени дан”, „Поплава”, „Поглед на свет”, „На обали Студенице”, „Сеоба Србије”, „Укрцавање у Нојев ковчег код Београда”) Симовић најчешће повезује са профаним и актуелним друштвеним и историјским темама, алудирајући на моралну изопаченост света у коме живимо: „Некада смо се, барем после гроба, / надали правди и праведној мери. / Ал иза гроба нас не чека архангел, / него трговац истеран из храма. / Кило мери тегом од седамсто грама” („Бачва”). Очигледна је иронизација значења, која произилази из изневереног очекивања и ефектне, необичне досетке на крају.

Говорећи о овој теми у Симовићевом песништву, Тихомир Брајовић је види као пример „иронијске апокалипсе”, која подразумева „инверзивни модел”, „ишчашеног” и „изокренутог” света, „с оне стране моралности или смисла”²⁵: „Симовићева ’апокалиптичка иронија’ у свом изразитом виду почива, рекло би се, на карактеристичној (а)перцептивној пометњи и парадоксалном укрштању перспектива, симбола, димензија, појмова и релација”, преносећи „визију гротескно отуђеног, истодобно свакодневног и несвакидашњег света, језовитог и застрашујућег због дезоријентације и непојмљивости које собом носи...”²⁶

У таквом апокалиптички „изокренутом” свету, и само небо постаје „земљино огледало” – огледало порока (песма „Небески знаци изнад Београда”), а границе између сфера и светова (сакралног и профаног, божанског и демонског, горњег и доњег) се померају и губе.

Ослањајући се на традиционалну хришћанско-библијску матрицу, Симовићева поезија модерним поступцима онеобичавања песничке структуре и обртања традицијских вредности доноси онеспокојавајућу слику будућности и апокалипсе, која се, по свему судећи, већ догодила:

Доћи ће време кад нам неће дати
озеблим на сунце, на пијаци и улице.
Доћи ће време кад ћемо бежати
у кртичњаке и земунице.

²⁵ Тихомир Брајовић, „Свет наопако: иронијска апокалипса у поезији Љубомира Симовића”, у: *Песничке вершике Љубомира Симовића*, зборник радова, 198–199.

²⁶ Исто, 206–207.

Доћи ће време кад ћеш се од брата
сакривати код јазавца и вука,
кад ће над црквама од пепела звона од блата
да клати у магли безнадежна рука.
(„Други јадац”)

Апокалиптичке визије расула земље и народа Симовић доводи у везу и са мотивима националних сукоба, идеолошких подела, издајства и братоубиства²⁷, који опет повлаче архетипске и религиозне представе о греху и казни коју колективно испаштамо. Ови мотиви провлаче се од почетка његовог стварања, од прве збирке, *Словенске елеџије* (1958), и песме „Вече над земљом”, у којој налазимо карактеристичне стихове, важне и за даљи ток његовог певања:

Руке што гаје анђеле и овце,
и у млеко ми лију вино и мед,
и које ће ми једне вечери, ко што је ред,
у то млеко канути гујин јед.

Композициона структура ове песме заснована је на онеобичавајућем преокрету и поенти „гујиног једа”,²⁸ којом се упозорава на притајено зло и мржњу ближњег, изазивајући страх, језу и неизвесност пред будућношћу народа, што ће бити чест поступак и у другим његовим песмама: „У страху пред братом / прозор се гаврану отвара, / врата вуку” („Поглед на свет”); „ћутим пред људима што ме хлебом госте / и пред судијама спремним да опросте” („Звезда путница”). На поенти „гујиног једа”, некој врсти сатиричне афористичке досетке, широког алегоријског значења, заснована је и „Ругалица о вину” („Не може нико ко наши винари / од бољег грожђа горе вино”), а сличних примера у његовој поезији има много.

Многе од тих песама већ самим насловима указују на конкретне историјске догађаје, који су потврда вечних, архетипских слика братске мржње, неслоге и сукоба око власти. Песма „Зима у Србији 1809. године”, која пева о сукобљености „петроваца” и

²⁷ О мотиву братске мржње у Симовићевој поезији видети: Тиодор Росић, „Евокација прошлог, слово о садашњем, апокалипса будућег”, у: *Поезија и њамћење*, Дечје новине, Горњи Милановац 1988, 121–138; Јован Делић, „Мотив братске заваде у pjesништву Љубомира Симовића”, *Зборник Машице српске за књижевност и језик*, 2010, књ. 58, св. 2, 369–379.

²⁸ Вид. Ђорђе Деспих, „О песничкој структури Љубомира Симовића или поента гујиног једа”, у: *Песничке вершике Љубомира Симовића*, зборник радова, 161–178.

„милојеваца”, односно о расколу Србије у време када би требало да је најсложнија у борби против Турака, завршава се стиховима о свим нашим братоубилачким мржњама и њиховој ирационалној снази, погубнијој од зла које су нам нанели други:

Знам за мржњу јачу од љубави.
Јачу од страха, јачу од правде и вере.
Ал шта је то што у нас сади
мржњу јачу од жеђи и глади?

Актуализацију истог архетипа у нашој новијој историји налазимо у песми „На тридесетосмогодишњицу битке између партизана и четника на Јеловој гори месеца септембра године 1944”, која на крају износи застрашујућу истину о самозатирању народа, убијаног од сопствене руке:

Широм ових шума и ливада,
по јаругама и по јендечима,
нико не зна колико хиљада
и хиљада погинулих има.

Ал зна се да нема
ни једног од ових које трава крије
ко од руке кума, оца, сина,
или брата погинуо није.

Наведена песма припада Симовићевој збирци *Источноци*, која је карактеристична и репрезентативна у том смислу што тематизујући новију српску историју сагледава њен погубни, апокалиптички карактер:

У целости посвећене ретроспективном виђењу новије националне историје као идеолошког раскола и фалсификата своје врсте, у овој равни разумевања *Источноци* заправо наговештавају и једно далекосежније поимање приказаног као профане и „преурађене” апокалипсе, која неповратно изобличује своје невољне сведоке и жртве...²⁹

Тако „Песма о командантима” доноси апокалиптички пејзаж пустоши и таме места, на које смо доспели идући за својим „командантима”. „Певајући оно што нам се не пева, / и славећи оног ко

²⁹ Тихомир Брајовић, „Свет наопако: иронијска апокалипса у поезији Љубомира Симовића”, исто, 209–210.

нам се не слави”, стигли смо „на празно место, на које пада мрак”. Као и у Домановићевој сатири „Вођа”, и овде остаје отворен и неодређен крај, испуњен стрепњом и неизвесношћу о даљој судбини народа:

Командантима ни трага, ни гласа.

Куда су, кад су, како су нестали? –
с наших рамена питају се псеће,
овнујске, свињске главе, и телеће.

Ово је застрашујући епилог наше историје и идеолошких заблуда – пут којим идемо води нас у беспуће, таму, „у мрак и гмизавце”, у потпуну деградацију свих моралних, људских и божанских начела. Уместо људских (што имплицира разум и свест), искрсавају само наказне псеће, овнујске и свињске главе, главе морално деформисаних бића, претворених у звери. Овде можемо поменути и стихове из песме „Поглед на свет”, који у потпуности кореспондирају са „Песмом о командантима”:

Где су нас ово довели?
Зар смо се толико напрезали
да бисмо овде стигли?
Зар смо толико клицали пророцима
да нас овде
доведу
и дотуку?

У страху пред братом
прозор се гаврану отвара,
врата вуку.

(„Поглед на свет”, 1)

Иста песма у наставку приказује постапокалиптички свет гротескном сликом „мртве земље” и пијаног, „дебелог бога” који блуднички „с једном голом женом у крилу, / и с две на рукама двема... / Око њега лете / вране његови анђели”. Тиме се читава небески и земаљски поредак первертују у неку врсту фарсичног и трагикомичног „епилога” историјске драме.

Трагајући за изгубљеним духовним уточиштем (Кондером)³⁰, као местом преламања, са кога се „виде сви светови”, песник се

³⁰ У есејистичком запису уз циклус „Кондер” („Трагање за Кондером”, збирка *Игла и конач*) Симовић говори о покушају успостављања властите песничке

суочава са његовим новим „боговима”, у обличју наказних газда („Гда год да седне, / кад устане, остане масно!”) и ђавољих крчми („Они пеку, па износе, печене, / гуске, свиње и волове, / на столове ђаволове”). Уроњени у материјално и телесно, људи с Кондера, с кога су се некада видели богови, „не виде ни прст пред оком”:

Некад су за 30 несрећници и грешници
под маслином продавали Бога!

Нашо би се и у нашем веку
и ко би продо, и ко би купио,
ал их нема, јер немају кога!

(„Крчма на Кондеру”, 10)

Бројни библијски топоси у Симовићевој поезији пример су иронијског поигравања и нове контекстуализације у савременој књижевности. Сагледани из умерене перспективе и гротескно изокренуте савремене стварности, они означавају потпуну духовну испражњеност и обесвећеност савременог света, у коме се Бог, по конформистичким потребама човека, „укључује и искључује”, „пали и гаси” („Главе под поклопцем”, 1–2). Такав апсурдни, безбожнички свет (који је надмашио и театар апсурда, рећи ће у једној песми), у стању је да и самог Бога преобрати у безбожника; претворио би га у војника, „обријао, ошишао”, „уписао у пешадијски батаљон” и послао „с пушком и бајонетом, / да безбожништво / шири целим светом” („Главе под поклопцем”, 3).

У новијој Симовићевој поезији (збирке *Љуска од јајеџа* – 1998, *Тачка* – 2001, 2004. и *Планеџа Дунав* – 2009), поред библијских, литерарних и ванлитерарних наноса, као и интермедијалних релација са сликарством и вајарством, све је оштрији притисак стварности и актуелних друштвенополитичких збивања. Њих Симовић, опет, на њему својствен, алегоричко-пародијски начин „преводи” на општи ниво „девалвације” духа и поништавања свих вредности друштва („Истина о ексерима”, „Часови рачуна”, „Кванташка пијаца”, „Нулта песма”, „Нулти језик”, „Крунисање бундеве”, „Чизме”).

митологије, у тренутку када је „више него икад био заокупљен нестајањем свега око себе”. Кондер, као истовремено географски и митолошки појам, симболише место укрштања горњег и доњег света: „Колико је удолина с језером улегнута, толико је сам Кондер испупчен, као да је врху дато оно што је дну одузето. Као да је горње умешено од доњег. У пресеку те дубине и висине, воде и ваздуха, мрака и плаветнила, могао се наслутити неки центар, у коме се додирују најмање два света.” Нав. према: Љубомир Симовић, *Песме*, књ. 1, Стубови културе, Београд 2005, 221.

Царство нуле које у таквом свету влада претвара се у метафизичку празнину и ништавило, које обухвата све „видике”:

Празно ми око у празно преда се
низ празан пут, у празно поље, зури.
(„Часови рачуна”, 4)

Бројеви су и праг, и закон, и завет,
бројеви су и ослонци у плавилу,
бројеви су чврста и неподмитљива
стража и граница према ништавилу.
(„Мењачи новца”)

У овим Симовићевим збиркама налазимо и две необичне песме-параболе, у којима песник тематизује топос подвојености бића, суоченог са мрачним и подсвесним у себи. Прва је песма у прози, „Аутопортрет са шкорпијом”, из збирке *Љуска од јајеџа*, која низом реторских питања, „очи у очи пред шкорпијом”, поставља питање сложености и противречности властитог идентитета: „Суочен с њом, све се мање плашим да ће ме убости и убити. А са све већим ужасом се питам неће ли та буба пред злом, које препозна у мени, утећи у смрт, као у мање зло!” На сличан начин, у песми „Исповест о змији” (у збирци *Планеџа Дунав*), Симовић преиспитује мрачни, ирационални слој сопствене личности и скривено зло које се крије у човеку. Након што је у страху убио змију, човека опседа питање: „зар је могуће / да је та змија видела у мени / оно што сам видео ја у њој? / И све чешће ми се дешава да претрнем, / осетивши како себе гледам / њеним змијским очима, и како / пред оним што видим осећам змијски страх!” Обе песме, након суочавања са шкорпијом и змијом, као властитим одразом, на крају испуњава кафкијански осећај нелагодности, метафизичке језе и страха пред непознатим злом у себи.

Од почетка до краја свог певања, Симовић је „поетиком знака питања”³¹, као доминантног језичког и стилског обележја свог поетског говора, умножавао и усложњавао значења песама, проблематизујући традиционалне представе о личном и колективном идентитету, историји и миту.

Стога су поменуте збирке (*Љуска од јајеџа*, *Тачка* и *Планеџа Дунав*), због очигледних тематско-мотивских сродности, уклопљене и заокружене у трилогију, која носи наслов по последњој

³¹ Вид. Ђорђе Деспић, „Поетика знака питања”, у: *Сцирални шрагови*, критике и есеји о српском песништву, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2005, 16–21.

– *Планети Дунав* (2012).³² И у својој ранијој песничкој пракси Сивовић је имао обичај да прерађује, сажима песме и преобликује своје претходне збирке сабирањем и повезивањем у веће композиционе целине. У овој трилогији, митска река Дунав, повезујући различита времена, културе и цивилизације, постаје „магистрала у којој се пресецају просторне и временске димензије ове стваралачке реалности”, обухватајући својим значењем „све крајности, све распоне, све нивое, сва времена”³³, древно и савремено, библијско и садашње, митско и свакидашње (песме „Митска слика над Дунавом”, „Два сусрета са шараном”, „Поглед на Дунав у време високог водостаја”, „Грађани Земуна дочекују на обали рибара који се с Дунава враћа с великом рибом”).

У песми „Дочек рибарских чамаца који уз обалу Дунава пристају с великом рибом” хиперболично је описан рибарски подухват са огромним уловом („трофејом”), уз ироничне алузије и незаобилазне митолошко-библијске реминисценције: „Ако су биле оволике, није чудо / што је Христос само са две рибе / нахранио пет хиљада уста”. Међутим, песма се завршава алегоријско-сатиричним обртом о много већој, незаситој „али” (државној?), коју ми хранимо или која се храни нама:

Ова ала коју ми хранимо,
ако за ручак поједе ову рибу,
биће сита скоро до вечере!

У низу сатиричних песама јасне су политичке алузије на репресију власти и неслободу народа, који о својој несрећи „ћути на сва звона”. Затворен у стешњеном, „тамном вилајету”, тај народ проводи цео свој век а да притом не зна где се налази: „Крајње је време да нам неко каже / шта је ово, тиква или цак, / мишја рупа или мишоловка! / (А шта ако је ово цео свет?)” – „Тамни вилајет”.

Инспирисане актуелним историјским догађајима, Сивовићеве политичке сатире представљају песников „одговор” и одбрану против ишчашености света и друштва у коме се умножавају и искрсавају нове маске („Чак и маске носе маске!... А твој страх, са сваком маском коју скинеш, расте, / јер већ почињеш да слутиш која се маска крије, / и која те маска чека, иза последње маске!” – „Маске”). Израз песниковог револта и скидања маски са државног

³² О трилогији *Планети Дунав* писао је Богдан А. Поповић: „Планета Дунав – стваралачка реалност песничке трилогије”, поговор у збирци Љубомира Сивовића *Планети Дунав* (*Љуска од јајета, Тачка, Планети Дунав*), Београдска књига – Смедеревска песничка јесен, Београд – Смедерево, 2012, 239–251.

³³ Исто, 250.

„престола” је и црнохуморна парабола о „крунисању” глупости, бахатости и неукости у нашем „наопаком”, морално изокренутом свету („Крунисање бундеве”). „Истина о ексерима” и „Истина о планинама” износе парадоксалну истину о дељењу и прекрајању земље и нашој одговорности и „саучесништву” у сопственој пропасти:

Граница ти иде испред носа!

Преко прага гледаш
ко преко границе!

...

споља ти закивају прозоре и врата!

А ти им изнутра додајеш ексере!

(„Истина о ексерима”)

Најзад, актуелност и универзалност песме „Чизме” потврђује вредност Симовићевог сатирично-гротескног поетског говора о нашем духовном и моралном суноврату, достижући критичку убојитост најбољих ранијих остварења („Баладе о Стојковићима”, *Шлемова*). Управо је у таквим делима Симовић постигао и најбоље резултате – тамо где је на пародијски, горко-ироничан начин вршио деконструкцију традиционалних вредности наше историје и културе.

Сагледана у целини, Симовићева апокалиптичка визија „последњег времена” не значи мирeње и крај. Иако живимо у „наопаком свету”, када нам суде убице и издајнице („Судњи дан”), и у огњеном пламену нестаје читав постојећи свет: „градови, цркве, силоси, насипи, фабрике, лађе” („Огњени дани”), само песник се не мири са крајем и поразом, и када зна да је то можда узалудно:

док му кров над главом

док му постеља

гори

као да пише за вечност

као по мрамору

пише

на хартији

која гори.

(„Огњени дани”)

Реч је за Симовића истоветна животу и опстанку, залог искупљења и спасења, вере и наде, нова молитва за народ који нестаје.

У песми „Тражење речи”, с почетка свог стварања (збирка *Словенске елеџије*), он трага за моћном, плодном и снажном речју, „што греје као светлост, што као камен притисне”, у коју може да „посади дрво или жито”, која у потоку спасава: „Над морем корабља плови полако / Претоварена рудама и плодовима лета”. У „Бројаници” (из збирке *Видик на две воде*), као у некаквом магијском или хришћанском молитвеном чину, песник ниже језичку бројаницу, саткану од имена завичајних предела и места, којим понире у митску и језичку постојбину свог народа, не би ли изнова, „из пепела”, оживео и воспоставио свет:

Кондер, Злодол, Варда, Губин дб,
Обајгора, Свџдруг, Таор, Субјел,
...
на језику мрве хлеба из пепела,
капи млека из облака,
каравиље усред времена снежних.

Речи које је тражио у „Ћуталици” (збирка *Источнице*), да би обзнанио истину о народу и његовим владарима, „о страшном рату и још горем миру”, означавају читав регистар различитих тонова, мотива и симбола које срећемо у његовој поезији: речи „дрвене, камене, водене, пламене, јечмене, ражане”; речи „осиње, пелинове, змијске”, „уљане, хлебне, винске”, речи „озебле, гладне и жедне”.

У време када „немамо ни језика, ни гласа”, када „мудрац међ нама ћути” („ћути јер зна / да бисмо од оног / што би могао рећи / највише пречули, / мало разумели, / па и то мало брзо заборавили” – „Храст на Повлену”), Симовић се враћао том заборављеном извору, из кога потиче све.

Језик је та „упоришна тачка” (завршна песма збирке *Тачка*) његовог песништва и поетике којом сеже до митског, архаичног и историјског памћења нашег народа, желећи да оживи и сачува његов духовни идентитет, сачува га од свих „батинаша”, смрти и затирања. Њему се враћао као духовном ослоњу у време раскола и расула, „загледан у тачку, / у ону све даљу, све сјајнију тачку, / која обухвата и садржи све!”

Деструкција националних митова у Симовићевој поезији има своје корене, пре свега, у амбивалентној, експресионистички помереној слици света. Наиме, иако заснована на домаћем, усменом наслеђу, његова поезија, уз специфичан веристички поступак, користи и авангардно-експресионистичке елементе гротеске, онеобичавања и апсурда, те у крајњем исходу добија карактеристичан

црнохуморни, сатирични и карикатурални – „симовићевски” тон. Амбивалентност постојања, сусрет „доњег” и „горњег” света и најмање две перспективе (критичка и афирмистичка), из којих Симовић сагледава свет и природу човека, чини његову поезију сродном противречној поетици експресионизма, пре свега активистичке струје и оне линије коју код нас представљају Црњански и Васиљевић. Ипак, као и поезију свих великих песника, и њу је тешко и готово немогуће поетички свести на један ниво, јер у себи сублимише општу традицију песништва, повезујући различите нивое значења текста и подтекста, од веристичког објективизма до дубљих наслага митског, историјског или архетипског памћења, са увек присутном визуром у савремени друштвено-историјски контекст.

Љубомир Симовић зато у нашој савременој, и не само савременој поезији стоји као стуб и симбол националне свести, као песник који је отишао најдаље у критичком разобличавању свих лажних националних, идеолошких и родољубивих митова, суочавајући се са „истином пакла и привидом раја” у историји нашег народа, на његовом дугом путовању ка далекој, чини се недостижној „небеској земљи”.

Др Драгана В. Вујаковић Драгељевић
професор српског језика и књижевности
Медицинска школа „7. април”, Нови Сад
dragana.vujakovic@gmail.com